

УДК 00.5:002.3:002.9.
EL 00.5:002.3:002.9.

Любов Вікторівна АРТЕМОВА

завідувач відділу аспірантури та докторантури Київського міжнародного університету, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки «Київський міжнародний університет»

e-mail: asp@kymu.edu.ua

ДОСЛІДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УРСР 60-80-МИ РОКАМИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Дослідження в галузі дошкільного виховання в УРСР 60-80 роками ХХ століття здійснювалися науковцями та викладачами ВНЗів. Науково-дослідні інститути педагогіки і психології УРСР, кафедри педагогічних інститутів спільно з відділами народної освіти, методистами, дошкільними працівниками розвивали педагогічну науку, підносити її роль в практиці дошкільного виховання як в Україні, так і в цілому в СРСР, а також у європейських країнах соціалістичної співдружності, завдяки великим тиражам науково-методичних видань та спільним науковим конференціям.

Дослідники вивчали питання всебічного виховання та розвитку дітей: фізичне, розумове, моральне, естетичне,

а також мовленнєвий і математичний розвиток у зв'язку з підготовкою дітей до школи.

У живому спілкуванні та дискусіях з методично підготовленими практичними працівниками перевірялися наукові висновки, методичні рекомендації, обговорювалися можливості їх використання в дошкільних закладах.

Пропоновані рекомендації практиків щодо побудови педагогічного процесу вивчалися і в разі доцільності, вносилися з відповідними корективами та обґрунтуванням у науково-методичні рекомендації.

Результати досліджень забезпечили прогрес даної галузі науки, її основоположну роль для методичних розробок, удосконалення практичної роботи дитячих садків. Наслідки досліджень українських науковців були відомі та гідно оцінені вітчизняними та зарубіжними науковцями і практиками.

Ключові слова: дослідження, науковці, практики, дошкільне виховання, моральне, розумове, фізичне, естетичне виховання.

© АРТЕМОВА Л.В., 2017

Вступ. В умовах євроінтеграції України важливо звернутися до витоків сучасної галузі педагогічної науки – дошкільної педагогіки. Розвиток дошкільної педагогіки в Україні має цікаву й тривалу історію. Зародившись в умовах сім'ї, дошкільне виховання поступово еволюціонувало до рівня суспільного. Останнє потребувало наукового підґрунтя та нових знань.

У часи СРСР освіта і, зокрема її наймолодша галузь - дошкільне виховання були підпорядковані державі. Завдяки цьому держава ідеологічно регламентувала освіту і виховання підростаючих поколінь, вирощуючи людей, які б переконано поділяли політику

єдиної правлячої партії. Чималій системі дошкільного виховання було необхідне наукове обґрунтування змісту та методів навчання й виховання дітей. Держава взяла на себе відповідні фінансові зобов'язання щодо наукових установ та ВНЗів. До речі, наука в таких братніх республіках, як УРСР, фінансувалася значно менше, ніж у центрі, зокрема, в РСФСР.

Я, автор статті, маючи 7-річний досвід практичної роботи з дошкільнятами, 1960 року вступила до аспірантури НДІ педагогіки УРСР. З 1963 року за призначенням МО України працювала у відділі дошкільного виховання цього інституту молодшим, старшим науковим співробітником, далі завідувачем відділу. Завдяки 30-річній роботі в НДІ педагогіки я виконувала, координувала, керувала, узагальнювала наукові дослідження науковців і викладачів УРСР. Саме в результаті наукового й практичного досвіду цієї роботи стали можливими узагальнення й висновки висвітлені в цьому матеріалі.

Мета: познайомити сучасні і прийдешні покоління науковців і практиків з реальними результатами досліджень досить активного періоду розвитку науки в галузі дошкільного виховання.

Завдання:

- простежити розвиток наукових досліджень у галузі дошкільного виховання в УРСР;

- з'ясувати теоретичне і практичне спрямування досліджень і їхню роль у розвитку дошкільної педагогіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми дошкільного виховання в УРСР розробляли науковці відділу дошкільного виховання НДІ педагогіки УРСР, викладачі кафедр дошкільної педагогіки Київського, Рівненського, Слов'янського, Запорізького педагогічних інститутів.

Тематика та напрямки досліджень визначалися завданнями виховання дітей дошкільного віку, сучасним рівнем педагогічної науки та запитам практики.

Успішне виконання практичних завдань можливе на основі ґрунтовних педагогічних досліджень. Вітчизняних і зарубіжних психологів і педагогів хвилювали проблема раннього розвитку дітей. Чимало окремих фактів феноменальної здатності дошкільнят до запам'ятовування, до оволодіння такими способами мислення і практичної діяльності, які звикли вважати доступними старшим дітям, спонукали до творчих пошуків, до виявлення потенціальних можливостей розвитку й засвоєння знань дітьми дошкільного віку.

Академік АПН СРСР Олександр Запорожець (до речі, виходець із Харківської наукової школи 30-х років) зазначає, що надзвичайна пластичність, безмежна навчальність дітей і вирішальний вплив раннього виховання на весь подальший розвиток людської особистості стали проблемою номер один конкретних досліджень у галузі дитячої психології. Сучасні дані свідчили про великі педагогічні резерви дошкільного виховання, про значно більші, ніж вважалось, потенціальні можливості інтелектуального й вольового розвитку дітей, про можливості, які дотепер використовувалися недостатньо і які можуть бути розумно реалізовані при правильній науковій організації педагогічного процесу.

Вихідними в дослідницькій роботі були також прийняті в тогочасній педагогіці та психології положення про провідну роль навчання і виховання у розвитку дітей, про єдність розвитку із засвоюваними знаннями та способами навчання дітей. Чільне місце посідали дослідження, спрямовані на вдосконалення змісту і методів навчання та виховання дітей дошкільного віку, своєчасний і правильний розвиток організму, починаючи з раннього

віку, розумове та моральне виховання дошкільнят, успішну підготовку їх до школи. Усебічно простежувалися шляхи виховання й розвитку особистості дитини в різних видах діяльності.

Науковці УРСР активно вивчали питання виховання і всебічного розвитку дітей дошкільного віку. В експериментальній роботі з вихованцями різних вікових груп дитячого садка були виявлені резервні можливості до засвоєння дітьми програмового змісту. Таке всебічне вивчення вікових можливостей дитини дало змогу краще обґрунтувати зміст, форми й методи цілеспрямованого впливу на неї на різних етапах раннього та дошкільного дитинства.

Опрацьовувалися такі важливі питання, як удосконалення системи фізичного виховання в ранньому та дошкільному віці, підвищення виховної функції гри, розвиток емоційно-вольових якостей дітей в умовах суспільного і сімейного виховання тощо.

Реалізація комплексного підходу до виховання в дошкільних закладах передбачає як взаємозв'язок у змісті, так і встановлення тісніших та органічних взаємозалежностей між різними формами й методами навчально-виховної роботи. Важливо було, зокрема, визначити ефективні зв'язки між фронтальними навчальними заняттями та іншими видами діяльності дітей.

У методичних рекомендаціях з питань патріотичного та інтернаціонального виховання дітей 4-7 років проводилася думка, що робота буде ефективною лише тоді, коли формування уявлень про суспільні події, явища і факти, забезпечення емоційного, позитивного ставлення до них поєднуюватимуться з вправліннями у громадянських діях і вчинках і закріплюватимуться в інших видах діяльності:

зображувальній, ігровій, трудовій, в ознайомленні дітей із трудовими здобутками людей.

Осередком психологічних досліджень виступає лабораторія психології виховання і розвитку дітей дошкільного віку НДІ психології УРСР (керівник Віра Котирло). У лабораторії досліджувалася проблема емоційного-вольового розвитку дітей. Нею встановлено основні типи таких реакцій. Особливості вольового розвитку дошкільнят на різних вікових етапах досліджує Віра Котирло. Як виявлено, індивідуальна своєрідність вольової поведінки визначається сукупністю вироблених у дитини мотиваційних установок і наявними в її досвіді способами зіткнення з труднощами при досягненні мети в різних умовах. Характерні для кожної дитини особливості емоційних реакцій та їх вплив на хід і результат діяльності були предметом дослідження Олени Кульчицької.

З'ясування єдності різних боків психологічної готовності дітей до школи потребувало комплексних досліджень, які також проведені в лабораторії. Показано, що підготовка дітей до школи в дитячому садку не повинна зводитися до навчання дітей елементів грамоти і формування початкових математичних понять. Вона ґрунтується на розвитку всіх духовних і фізичних сил дитини протягом дошкільного віку і передбачає не лише оволодіння певною сукупністю знань і навичок, а й позитивну налаштованість на школу; пізнавальному ставленні до навколишнього, з якого виростає прагнення вчитися; готовності працювати, докладати зусиль до виконання навчальних завдань і дотримання правил поведінки; здатності до дружніх стосунків з однолітками та набагато іншому. Отже, підготовка до школи вивчалась як підготовка всебічна, яка має на меті формування в дітей мотиваційної, розумової, емоційної та морально-вольової готовності до навчання. Результати досліджень у цьому

напрямку викладені в книжці Віра Котирло «Підготовка дітей до школи в сім'ї» (К., 1974 р.) [1] та в інших посібниках для вихователів дошкільних закладів.

З'ясування особливостей спілкування дошкільнят з дорослими та іншими дітьми – одне з важливих завдань, яке також виконувалось у вищезазначеній лабораторії. Воно безпосередньо пов'язане з вивченням психології сімейного виховання в його взаємодії із суспільним дошкільним вихованням, розвитку мотиваційної, емоційної сфери дошкільника та формування особистості дитини в умовах сім'ї і дитячого садка.

Взаємозв'язок сім'ї і дошкільного закладу – одна з головних передумов успішного здійснення завдань виховання молодого покоління. Вивчення психологічних аспектів сімейного виховання допомогло ученим виявити, як розвивається особистість дитини в умовах різного домашнього «клімату». Тепло родинного вогнища, поєднане з розумовою вимогливістю, породжує в малюка позитивне ставлення до соціального довкілля, до інших людей і створює ґрунт для формування соціально цінних рис. Про це йшлося у дослідженнях Тетяни Титаренко (НДІ психології УРСР).

У світлі здобутих психологами даних стає очевидною важливість якнайтіснішої єдності суспільного і сімейного виховання, а отже, співдружності батьків і педагогів. Підготовлені працівниками лабораторії разом з Республіканським навчально-методичним кабінетом дошкільного виховання МО УРСР рекомендації щодо підвищення ефективності роботи дошкільних закладів з батьками націлювали на вдосконалення застосовуваних форм і пошуки нових. Педагог, який уміє будувати стосунки з дорослими членами сімей своїх вихованців, не тільки домагається належного впливу на дитину, а й

виконує важливу соціальну функцію педагогізації сучасної сім'ї.

Дослідження, які вели психологи педагогічних ВНЗ, – Галина Антонова та інші (Слов'янський педагогічний інститут) – стосувалися проблеми формування розумової діяльності, особливостей і компонентів научуваності дітей. Виявлено відповідність цих компонентів у дошкільників і молодших школярів, зв'язок між научуваністю та інтелектуальною діяльністю дітей, показано, що сприйнятливість до навчання у них різна. Під впливом систематичного навчання діти стають сприйнятливішими до засвоєння нових знань.

Результати досліджень служили основою розгортання на місцях психологічної служби для працівників дошкільних закладів і населення.

Осередком і координаційним центром досліджень з проблеми педагогіки дошкільного дитинства виступав відділ дошкільного виховання НДІ педагогіки УРСР (завідувачі Ірина Баскіна, пізніше Любов Артемова). Досліджувалися питання виховання дітей раннього та дошкільного віку.

Зміст та організаційні форми виховання дітей до 3 років вивчали Ірина Баскіна, Галина Лоза. Стосовно цих дітей вивчалось питання організації та проведення режимних процесів, вплив вихователя на дітей у процесі побутової діяльності. Опрацьовано рекомендації щодо раціональної роботи обслуговуючого персоналу групи. Видано методичні рекомендації та посібники: «Книга для читання в дитячому садку» (К., 1971 р.) [2], «Використання іграшки у вихованні дітей раннього віку» (К., 1973 р.) [3], «Альбом для розвитку мови дітей раннього віку» (К., 1975 р.) [4].

Розумовий розвиток дітей слід розглядати в єдності із засвоєваними знаннями. Дослідження психологів того

часу (Петра Гальперіна, Олександра Запорожця, Григорія Костюка, Данила Ельконіна) показали, що інтелектуальні можливості дітей значно вищі, ніж вважають відомі західноєвропейські психологи Жан Піаже, Б. Інхелдер. При певних способах навчання в дошкільнят можуть бути сформовані прості логічні операції, які дозволяють виділити суттєві ознаки явищ, взаємозв'язок між ними.

З урахуванням цих даних проводилося визначення змісту та обсягу знань, якими діти здатні оволодіти та які доцільно засвоїти в дошкільному віці. Зміст знань про певну галузь дійсності систематизувався за тими загальними зв'язками між явищами, які чітко проявлялись і доступні дитячому розумінню (дослідження під керівництвом Олександра Запорожця пізніше Миколи Подьякова, Інститут дошкільного виховання АПН СРСР). Так, в основу систематизації знань про живу природу було покладено загальну залежність будови тіла тварин від умов їхнього існування.

Дослідження цього напрямку проводились і в НДІ педагогіки УРСР. Галина Лоза знайомила дітей зі способами пристосування тварин (на прикладі комах) до різних умов життя, Людмила Міщик – із взаємодією живої й неживої природи. Пізнання цих явищ у процесі організації дорослим предметно-чуттєвої діяльності дітей з об'єктами та під час постановки дослідів показало, що дошкільнята здатні збагнути такі закономірності, як зв'язок між будовою тіла комах і, зокрема, засобів пересування та середовищем їх проживання; зв'язок між поверхнею предметів та особливості ковзання по ній. Визначено зміст і методи ознайомлення дошкільнят з живою та неживою природою. Знання систематизувалися за тими загальними зв'язками між явищами, які чітко проявляються і доступні дитячому розумінню. Зміст і послідовність подачі матеріалу передбачав поступове формування в дошкільнят

реалістичних уявлень і понять, підведення їх до розуміння найпростіших причинно-наслідкових зв'язків і залежностей між живою і неживою природою, а також до узагальнень і висновків. Методика формування цих знань включала безпосередні спостереження за явищами природи, обстеження живих і неживих об'єктів, порівняння, зіставлення та практичні дії з ними, виділення їхніх суттєвих ознак і властивостей, прості досліди, дидактичні ігри, читання художньої літератури.

Ці та низка інших досліджень давали матеріали для обґрунтування системного підходу у визначенні змісту знань, які діти здатні засвоїти в дошкільних закладах. Певною мірою наведені дані використано в удосконаленні змісту програми виховання в дитячому садку. Проте завдання систематизації змісту знань про навколишню дійсність могло бути розв'язане під час подальших досліджень; воно пов'язане з багатогранністю знань, важливих для розвитку дітей дошкільного віку.

У Київському педагогічному інституті імені Олексія Горького (нині - Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова) розроблені принципи та система роботи з ознайомлення дітей з рослинним світом (Надія Яришева, «Ознайомлення дошкільників з природою», К., 1973 р.) [5], методи словникової роботи з молодшими дошкільнятами в процесі ознайомлення з природою (Валентина Коник). Разом із поданням відповідних знань про природу та її явища і розумовим розвитком дітей виконувалися ширші завдання – формування в дошкільнят елементів матеріалістичного світогляду.

Серед методів формування знань розумового розвитку дітей важливе місце посідала дидактична гра. Ольга Янківська (Київський педагогічний інститут) вивчала роль дидактичних ігор у навчанні дошкільнят і розвитку їхнього

мислення; Н.В. Седж (Рівненський педагогічний інститут) розробила систему дидактичних ігор природничого змісту для різних вікових груп. Дослідження В.Н. Зінченко та Л.І. Соколової (Слов'янський педагогічний інститут) присвячені пошукам таких методів і способів подання знань, які забезпечують активність і самостійність дітей на заняттях, творчий характер пізнавальної діяльності. Визначено можливість удосконалення методики проведення занять і збільшення їхньої щільності. Любов Артемова (НДІ педагогіки УРСР) з'ясувала виховні можливості дидактичних ігор, які до цього вважалися лише методом навчання. Дослідниця систематизувала ігри відповідно до завдань програми виховання в дитячому садку, що знайшло місце в методичних посібниках: Л.В. Артемова, «Виховання поведінки дітей в іграх» (К., 1964) [6]; Л.В. Артемова, «Моральні норми засвоюються з дитинства» (К., 1968) [7]; Л.В. Артемова, О.П. Янківська, «Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку» (К., 1977) [8].

Нові дослідження розкривали широкі можливості мовленнєвого розвитку дітей. На основі методу Данила Ельконіна науковці України розробили систему занять для навчання дітей грамоти українською мовою. Враховуючи високу чутливість дошкільнят до звукової форми мови, п'ятирічних дітей знайомлять із звуковою будовою слова, навчають аналізувати його звуками. Так, без нав'язування дошкільнятам способів засвоєння знань та вмінь, які використовуються в роботі зі школярами, здійснюється мовленнєвий розвиток малих дітей. Це є передумовою легкого оволодіння читанням у дитячому садку та орфографією в школі.

Вивчення психологічних особливостей засвоєння дошкільниками двох мов - української та російської - Аллою Богуш (Запорізький педагогічний інститут) показало, що, забезпечуючи постійний

педагогічний контроль за мовою дітей і навчаючи їх зіставляти схоже і відмінне в споріднених мовах, можна успішно формувати в дошкільнят навички самоконтролю мовлення і тим самим сприяти успішному опануванню двох мов.

Своєчасне оволодіння зв'язною мовою має важливе значення для розвитку розумових здібностей дітей. Ніна Орланова (Київський педагогічний інститут) експериментально довела можливість використання дітьми уже з п'яти років елементів творчості в розповідях, показала, що під впливом систематичного навчання діти шостого і сьомого років життя можуть перейти від розповідей з елементами творчості до самостійного створення сюжету, від розповідей з опорою на наочний матеріал до самостійної творчої розповіді. Так вони навчаються творчо застосовувати свої знання в різних ситуаціях.

Арсенал методів навчання мовного й розумового розвитку дітей збагачувався сучасними технічними засобами. Ольга Коненко (Слов'янський педагогічний інститут) вивчала можливості застосування телебачення, радіо, епідіаскопа, магнітофона для розвитку зв'язної мови дошкільників. Намічені цікаві прийоми навчання дітей самоконтролю за допомогою магнітофонних записів їхніх розповідей і наступного їх прослуховування.

У єдності завданнями розумового виховання дітей дошкільного віку розв'язувалися завдання словникової роботи з ними (А.П. Іваненко – Запорізький педагогічний інститут). Простежена роль дитячої художньої літератури в розвитку мови і розумовому вихованні дітей: вплив організованого навчання на розвиток культури сприймання художнього твору (Євдокія Лукіна, Київський педагогічний інститут). Дослідження показали, що робота з розвитку розмовної і зв'язної мови дошкільнят сприяє

підвищенню культури усної і письмової мови учнів у школі. Діти здатні викладати власні думки, виділяючи основну суть розповіді, встановлюючи причинові та часові зв'язки між подіями, явищами, користуючись різноманітними лексичними засобами відповідно до контексту. Засвоєння дітьми опрацьованого дослідниками змісту пов'язане з активною навчальною діяльністю, збільшує працездатність і витривалість дітей до розумових навантажень.

Для забезпечення наступності у здійсненні програмних вимог дитячого садка і школи опрацьовані шляхи підвищення рівня мовленнєвого і математичного розвитку дошкільнят у підготовчій до школи групі. На основі цих матеріалів видано посібник Зої Лебедевої та Ніни Савельєвої «Мовний і математичний розвиток в підготовці дітей до навчання в школі» (НДІ педагогіки, УРСР, 1971 р.) [9].

Проведено низку досліджень з проблеми розумового розвитку дітей дошкільного віку. Методика розумового виховання розроблялася на основі засвоєння дітьми елементарних математичних понять, знань про навколишню дійсність і природу. Так, у процесі формування початкових математичних понять на основі вивчення особливостей розвитку і взаємодії різних компонентів лічби визначені ступені і прийоми навчання операцій з лічби дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку. Олександра Грибанова (Київський педагогічний інститут), навчаючи дошкільнят початкових математичних знань і вмінь, простежила їхні можливості при розв'язанні арифметичних задач, вивчила методи й особливості застосування схематичних засобів дітьми дошкільного віку, розробила навчальні вправи із застосуванням модельно-схематичних засобів.

Дослідження з проблеми математичного розвитку дітей, які проведені Зоєю Лебедевою, Олександрою Грибановою дають підставу переглянути можливості дошкільнят в осмисленні кількісних і просторових відношень. У результаті вивчення особливостей пізнання відношень предметів за їх кількістю, величиною, формою та шляхів формування знань про них стало можливим підійти до постановки питання про показники математичного розвитку старших дошкільнят і – на цій основі – про показники готовності дітей до успішного засвоєння шкільної програми з математики.

Дослідження Кіри Назаренко (НДІ педагогіки УРСР) показали, що в дошкільнят доцільно створювати уявлення про властивості часу і можливості його обліку, про міри часу і різні часові величини, знання про вік людини та вікові відношення, причинно-наслідкові залежності, уміння визначати час за природними орієнтирами і годинником. Ці поняття досить легко засвоюються за умови послідовного проведення відповідних бесід, спостережень, демонстрації нескладних дослідів, вправ, а також активного використання набутих знань і вмій, при виконанні завдань на розпізнання і дій з дидактичним матеріалом. Результати цих та інших досліджень увійшли до посібника Валентини Бойко та Зої Лебедевої «Дидактичний матеріал з математики для роботи з дітьми дошкільного віку» (К., 1975) [10].

Важливим для розумового розвитку дітей є забезпечення їхньої активності та самостійності в процесі навчання. Досить ефективний тут метод дослідництва. За даними Кіри Назаренко, Галини Лози (НДІ педагогіки УРСР), Т.О. Ковальчук (Рівненський педагогічний інститут), під час постановки дослідів діти під керівництвом дорослого роблять «самостійні відкриття», усвідомлюють досить складні залежності в природі. Так

можна підвести їх до елементарних власних висновків та узагальнень. Завдяки цьому дошкільники можуть збагнути глибинні, приховані від візуального спостереження закони природи. Наприклад, демонстрування на моделі руху Землі навколо своєї осі та навколо Сонця дає правильне уявлення про причини зміни дня і ночі, пір року, допомагає сформувати в дітей поняття про добу і рік як основні міри літочислення. Вирощування рослин при різних температурах, світлових режимах наочно показує значення цих умов для життя й розвитку живих організмів.

У лабораторії дошкільного виховання НДПП УРСР Любов'ю Артемовою, її учнями та послідовниками розгорнуті широкі дослідження різних аспектів проблем ігрової діяльності дошкільників. Дослідження Любові Артемової показали, що діти, реалізуючи в сюжетно-рольовій грі знання, здобуті на заняттях, у повсякденному житті дитячого садка й сім'ї, завдяки перегляду фільмів, телепередач, слуханню радіо, оперують ними в розмовах один з одним. Зрозумівши і засвоївши певні відомості в міру свого досвіду й розумового розвитку, діти передають одноліткам власні уявлення про навколишній світ під час гри. Так у процесі спілкування в ігрових групах відбувається взаємна передача дітьми знань. Цим забезпечується певне поглиблення, уточнення, систематизація знань про явища навколишнього життя, побут, працю людей, природу в такій невимушеній і природній для дітей діяльності, як гра. У результаті з'являються можливість не переобтяжувати дітей навчальними матеріалом на заняттях. У зв'язку з цим постало завдання визначити зміст знань, які доцільно подавати методами, що застосовуються на заняттях, а також тих, які краще донести засобами гри. Важливо було визначити прийоми організації спілкування дітей в ігрових

групах з метою активізації процесу передачі та засвоєння знань і моральних уявлень.

У плані морального виховання вивчалась проблема стосунків у дошкільному колективі. Розроблені й апробовані авторські методики вивчення структури вікової групи дитячого садка, статусу я і взаємного впливу дітей в ігрових мікрогрупах (Любов Артемова). За допомогою цих методик похвилинних зрізів стану спілкування і взаємодії дітей встановлено, що вони займають нерівнозначне положення в середовищі ровесників: провідне або підлегле. Цей статус визначає їхню активність у стосунках і зумовлений цим вплив одне на одного. Визначено подальші дослідження – виявити способи взаємної передачі дітьми знань і моральних уявлень, а також визначити шляхи активізації взаємовпливу дітей. Під час спілкування дітей вибудовуються стосунки, які ґрунтуються на особистих симпатіях та інтересі до спільної діяльності, що суттєво впливає на формування суспільних якостей дошкільнят. Результати цих досліджень висвітлені в монографії: Л.В. Артемова, «Моральне виховання дошкільників» (К., 1974 р) [11]; Л.В. Артемова, «Формирование общественной направленности ребенка-дошкольника в игре» (К., 1988 р.) [12].

За концепцією Л.В. Артемової науковці та наукові кореспонденти відділу дошкільного виховання НДП УРСР вивчали оптимальні педагогічні умови, які визначають позитивний взаємовплив дітей у процесі ігрової діяльності. Опрацьовуючи також методи і прийоми, які сприяють засвоєнню дітьми знань про навколишню дійсність, розвитку мови, формуванню моральних уявлень і звичок. Визначено такий зміст і методи подання знань і моральних уявлень, який дошкільнята могли б відобразити в сюжетно-рольових іграх. Розроблена й апробована методика керівництва грою полягає в активізації знань,

моральних уявлень, ігрових дій комплексним шляхом, а саме: відповідного добору іграшок і спонукань мовби від імені ляльок – учасниць ігор. Повнота відтворення заданого змісту досягалася за допомогою орієнтовного плану ведення гри, а також створенням ігрових ситуацій для вправління дітей у моральних вчинках. Деякі практичні результати з цих досліджень висвітлені в методичному листі «Ознайомлення з навколишнім – засіб збагачення змісту дитячих ігор» - II молодша група (Л.В. Артемова, К., 1977 р.), Л.В. Артемова, «Професії твоїх батьків. Альбом картин і методичні рекомендації» (К., 1978 р.). В авторських працях було визначено і зміст моральних уявлень, доступних дітям, і можливості втілення їх у стосунках, які виникають під час гри і праці. Обґрунтовано педагогічні умови, які допомагають при цьому відтворенню суспільно значущих мотивів трудової діяльності дорослих.

Урахування емоційних проявів дітей засвідчило їх величезну роль у моральному розвитку дошкільників, у формуванні позитивних стосунків з ровесниками. Саме емоції, здійснюючи свою орієнтувальну і регулюючу функції, сприяють тому, що діти не тільки знають ті чи інші правила поведінки, а й прагнуть їх дотримуватись. У практиці гуманних стосунків з іншими в дошкільників розвиваються дієві моральні уявлення та набувається практика моральних взаємин.

Дослідження комплексного підходу до реалізації програмних завдань розкрили ефективність ширшого використання відомих методів ознайомлення з довкіллям, розвитку мови та зображувальної діяльності. За допомогою вказаного підходу можна водночас різнобічно розвивати мову, зображувальні та конструкторські вміння й формувати уявлення та образи, які спонукають дітей до втілення взірців моральної поведінки в грі. Дослідження

показали, що позитивна чи негативна взаємооцінка дітей викликає відповідні їй стосунки. Пошуки засобів формування самокритичного ставлення та об'єктивного сприймання оцінок ровесників стало передумовою формування позитивних стосунків між дітьми. Матеріали згаданих досліджень зумовили внесок у розробку проблеми міжособових стосунків і стали корисними для практичного орієнтування педагога в структурі зв'язків, які формуються між дітьми. Це дозволяло правильно застосовувати запропоновані науковцями способи керівництва стосунками дітей, спрямовані на активізацію засвоєння ними знань і моральних норм у процесі взаємного впливу дошкільнят. Отже, були визначені педагогічні умови і специфічні шляхи комплексного формування суспільних уявлень, морально вмотивованих стосунків і втілення їх під час невимушеного спілкування дітей (Любов Артемова та її учні Надія Кудикіна, Валентина Павленчик, Ірма Школьна, Катерина Стрюк – НДІ педагогіки УРСР).

В Україні створена «Програма та методичні рекомендації морально-етичного виховання дітей дошкільного віку» (К., 1960 р.), яка стала частиною великої комплексної програми «Від 4 до 17 років» - результату скоординованих зусиль великого колективу вчених і практиків (МО УРСР, НДІ педагогіки та психології УРСР, Київського та Рівненського педінститутів). У програмі уточнено зміст роботи з виховання в дітей основ громадянськості, культури спілкування з дорослими та однолітками, прищеплення їм навичок організованості, дисциплінованості та правильної поведінки в колективі.

У низці досліджень Запорізького педагогічного інституту вивчалася динаміка становлення інтересів дітей від 3 до 7 років, а також визначені шляхи спрямування

педагогічного процесу з метою посилення та зміцнення провідних інтересів дошкільників. Дослідники Ніна Бойченко, А.М. Фролова, Катерина Щербакова, Галина Григоренко вказують на різний рівень морально-вольового розвитку дошкільників і як засіб підвищення цього рівня – єдність навчання і виховання дітей з раннього віку. Провідна роль відводилась ознайомленню з довкіллям і дитячим іграм. Олександра Булатова (Рівненський педагогічний інститут) вивчала особливості формування подальшого розвитку самостійності дошкільнят у грі.

Удосконалення фізичного виховання – завдання величезної ваги, адже йдеться про здоров'я, фізичний гарт підростаючого покоління.

Виходячи з анатомо-фізіологічних особливостей дитячого організму, фізичного й нервово-психічного розвитку дітей раннього віку, українські вчені обґрунтували значення своєчасного і правильного фізичного розвитку малят; розробили рекомендації щодо організації догляду за ними (НДІ медичних проблем фізичної культури УРСР).

У вивченні питань фізичної культури дітей досліджувалась раціональність добору програмового матеріалу та засобів його подання для розв'язання проблеми фізичного виховання та розвитку дошкільнят. Експериментальним дослідженням впливу фізичних навантажень на уважність дітей Таїсія Дмитренко (Київський педагогічний інститут) встановила, що рівень уважності є чудовим індикатором впливу фізичних навантажень у часі, який передує виконанню складних розумових завдань, позитивно впливає на стан психіки. Розроблені нею рекомендації щодо визначення фізичного навантаження в процесі навчання дітей рухів опубліковані в посібнику «Теорія і методика фізичного виховання дітей раннього і дошкільного віку». Останніми роками багато

уваги приділяли науковці проблемі залучення дошкільнят до спорту. Так, розроблено програмний зміст, методику й систему спортивних вправ і розваг, які забезпечують своєчасний розвиток дитячого організму. Одним з проблемних питань у практиці дошкільних закладів було створення оптимального рухового режиму. Воно стало предметом вивчення республіки, які визначили основні принципи побудови активного рухового режиму, показали його зв'язок з розумовою працездатністю (Таїсія Дмитренко та інші) [13].

Методика розвитку рухів дошкільників поповнилася новими розробками Галина Шалигіна (Слов'янський педагогічний інститут) на основі вивчення вікових і статевих особливостей рухової підготовленості дітей 4-7 років у міській і сільській місцевості. Учена показала темпи зростання рухової підготовленості дітей залежно від організації педагогічного процесу, опрацювала планування й методику проведення прогулянок влітку для вдосконалення рухів старших дошкільнят у природних умовах сільської місцевості. Едуард Вільчковський опрацював систему занять з фізичної культури дітей 3-7 років – завдання, методи й засоби; розроблено методику навчання цих вікових груп вправ з основної гімнастики, спортивного характеру та рухливих ігор. Опрацьовані рекомендації щодо формування правильної постави, загартування й профілактики плоскостопості (Едуард Вільчковський, Центральний ІУВ УРСР, «Фізичне виховання дошкільників», К., 1974 р.) [14]. Третім виданням вийшов посібник Марії Шейко «Рухливі ігри дошкільників» (К., 1973 р.) [15].

З питань естетичного виховання дітей дошкільного віку опрацьовувалися шляхи впливу на дітей засобами музичного мистецтва (Раїса Зінич-Слепова, Людмила Жербіна – Київський педагогічний інститут). Видано низку

посібників для музичних керівників дошкільних закладів. Вивчалися також зміст і методика зображувальної діяльності в аспекті розвитку дитячої творчості та формування почуття ритму, використання українського декоративно-прикладного мистецтва в зображувальній діяльності дошкільнят (Ліна Скиданова, «Декоративне малювання в дитячому садку», Київський педагогічний інститут).

Уточнено зміст і методику окремих знань з конструювання й аплікації для дітей середньої і старшої груп, визначено тематику поробок для самостійного індивідуального та колективного вироблення, розроблено рекомендації щодо забезпечення належних умов і правильного керівництва цією діяльністю дітей (Валентина Ждан – НДІП УРСР)

Вивчення змісту й методів навчання дошкільнят елементарних основ зображувальної діяльності допомогло конкретизувати умови активізації дитячої творчості та опрацювати зміст образотворчої грамоти і педагогічні умови її засвоєння (Запорізький педінститут).

Програми для дошкільних закладів УРСР базувалися на типових програмах, розроблених НДІ дошкільного виховання АПН СРСР, які як обов'язкові надсилалися МО СРСР до України. Але все ж науковці республіки збагачували їх результатами досліджень, проведених в Україні, а не лише місцевим літературним і природним матеріалом, що передбачалось адміністративними структурами.

1966 р. вийшла з друку «Програма виховання в дитячому садку». При складанні її були враховані результати досліджень у галузі дошкільної педагогіки, дитячої психології, вікової фізіології, дошкільної гігієни, проведених в УРСР та інших союзних республіках, а також передовий досвід кращих вихователів дошкільних

закладів. Програмні завдання визначено на основі провідних положень тогочасної дошкільної педагогіки: про зв'язок змісту дошкільного виховання із сучасністю, про вирішальне значення систематичного навчання й виховання в розвитку дитини та провідної ролі вихователя в педагогічному процесі, про значення змістовної дитячої діяльності (ігрової, трудової, навчальної, художньої, побутової) у всебічному вихованні, про необхідність формування особистості дитини і початків колективних стосунків з дошкільного віку.

Науковці республіки спільно з методистами і практиками працювали над удосконаленням змісту всіх видань програм виховання в дитячому садку: «Програма та методичні настанови виховання дітей в дошкільних закладах» (К., 1975 р.), складені на сонові даних тогочасної дошкільної педагогіки та психології, передового педагогічного досвіду з урахуванням результатів сучасних досліджень з питань дошкільного виховання, перевірених на практиці роботи багатьох дошкільних закладів республіки. Зміст навчально-виховної роботи конкретизований і систематизований, завдання морального виховання подані в єдності зі знаннями про навколишню дійсність, повніше розкрито зміст патріотичного та інтернаціонального виховання, чіткіше визначено зв'язки між окремими розділами програми, наступність між віковими групами та дитячим садком і школою.

До діючої програми виховання в дитячому садку внесено доповнення щодо навчання дітей грамоти. Запроваджено вивчення букв усього алфавіту, конкретизовано та розподілено поквартально програмний зміст навчання дітей читання (Алла Богуш, Ніна Зеленко, Ніна Орланова). Відповідно до програмних завдань опрацьовані заняття і вправи з підготовки руки дитини до письма в першому класі. Система роботи включає зорові й

слухові диктанти, дидактичні ігри для розвитку довільної уваги дітей, пам'яті, орієнтації в просторі, а також координації рухів, окоміру. Показано єдність тієї роботи та навчання дітей малюванню (Ліна Скиданова). З урахуванням вимог типової програми підготовчої до школи групи та перспектив переходу дітей на шкільне навчання, починаючи із шестирічного віку, систематизовані рекомендації щодо формування початкових математичних уявлень.

Науковці та викладачі ВНЗ провели значну роботу з роз'яснення та впровадження цієї програми в практику дошкільних закладів. Авторський колектив у складі науковців НДІ педагогіки та психології УРСР, викладачів Київського, Рівненського, Слов'янського педагогічних інститутів створив і видав посібник «Виховання і навчання дітей дошкільного віку» (відповідальні редактори і співавтори Любов Артемова, Зоя Лебедєва, Ніна Савельєва; К., 1974). У книжці подані рекомендації до здійснення вимог з усіх розділів програми. У ній обґрунтовано програмні завдання, показано особливості психічного розвитку дітей, дано рекомендації щодо їх урахування при здійсненні завдань фізичного, розумового, морального, естетичного розвитку дошкільників; розкрито зміст, форми та виховне значення правильної організації життя дітей у дошкільних закладах; ґрунтовно висвітлено всі методики навчання та виховання дітей за програмою: ознайомлення з довкіллям, природою та розвиток мови, формування початкових математичних понять, зображувальна діяльність, фізичне та музичне виховання; засоби здійснення навчально-виховних завдань у процесі ігрової та трудової діяльності. У всіх розділах книжки відображено зміст, форми й методи роботи з дітьми.

Висновки. Розглянуті матеріали доводять, що в Україні проводилася значна робота з вивчення

можливостей проектування розвитку дітей у процесі навчання й виховання; зокрема визначення шляхів оволодіння новими навичками, уміннями, знаннями в різних видах діяльності.

Завдяки дослідженням вітчизняних учених:

- внесено зміни у зміст освітньо-виховної роботи в дошкільних закладах;
- уточнено шляхи єдності й удосконалення методів і прийомів здійснення програмних вимог;
- дослідження проводилися щодо наступності у виховній роботі з дітьми різного віку та при переході їх до школи.

Результати проведених досліджень систематично обговорювалися на всесоюзних і республіканських нарадах, висвітлювались у журналах «Дошкільне виховання», «Дошкольное воспитание», у щорічних республіканських міжвідомчих збірниках «Дошкільна педагогіка та психологія», у методичних листах Міністерства освіти УРСР, посібниках і тематичних збірниках.

За 1976-1980 роки в Україні розроблено на науковій основі понад 40 методичних і наочних посібників, опубліковано десятки наукових і методичних статей, які допомогли педагогам у практичній роботі, сприяли підвищенню їх фахової майстерності. Науковці використовували найрізноманітніші форми впровадження результатів досліджень у практику. Так, науковці завжди були активними учасниками всіх республіканських науково-практичних конференцій, семінарів і нарад дошкільних працівників, організованих за ініціативою Управління дошкільного виховання МО УРСР, Республіканського учбово-методичного кабінету дошкільного виховання МО УРСР, Республіканської секції дошкільного виховання Педагогічного товариства УРСР. Учені систематично читали лекції та проводили практичні

заняття з дошкільними працівниками в Центральному та обласних інститутах удосконалення вчителів.

У живому спілкуванні та дискусіях з методично підготовленими практичними працівниками перевірялися наукові висновки, методичні рекомендації, обговорювалися можливості їх використання в дошкільних закладах. Пропоновані рекомендації практиків щодо побудови педагогічного процесу вивчались і в разі доцільності, вносилися з відповідними корективами та обґрунтуванням у науково-методичні рекомендації.

Науково-дослідними інститутами педагогіки і психології УРСР, кафедрами педагогічних інститутів спільно з відділами народної освіти, методистами, дошкільними працівниками здійснювався розвиток педагогічної науки, піднесення її ролі в практиці дошкільного виховання як в Україні, так і в цілому в СРСР, а також у європейських країнах соціалістичної співдружності, завдяки великим тиражам науково-методичних видань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котирло В.К. Підготовка дітей до школи в сім'ї. – К. : Радянська шк. Головне вид-во, 1974. – 180 с.
2. Баскіна І.Б., Лоза Г.Ф. Книга для читання в дитячому садку. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1971. – 156 с.
3. Баскіна І.Б., Лоза Г.Ф. Використання іграшки у вихованні дітей раннього віку. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1973. – 28 с.
4. Баскіна І.Б., Лоза Г.Ф. Альбом для розвитку мови дітей раннього віку. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1975. – 34 с.
5. Яришева Н.Ф. Ознайомлення дошкільників з природою. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1973. – 255 с.

6. Артемова Л.В. Виховання поведінки дітей в іграх. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1964. – 32 с.
7. Артемова Л.В. Моральні норми засвоюються з дитинства. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1968. – 48 с.
8. Артемова Л.В., Янківська О.П. Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1977. – 128 с.
9. Лебедева З.Є. Савельєва Г.П. Мовний і математичний розвиток в підготовці дітей до навчання в школі. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1971. – 264 с.
10. Бойко В.Д., Лебедева З.Є. Дидактичний матеріал з математики для роботи з дітьми дошкільного віку. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1975. – 151 с.
11. Артемова Л.В. Моральне виховання дошкільників. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1974. – 174 с.
12. Артемова Л.В. Формирование общественной направленности ребенка-дошкольника в игре. – К. : Выща шк., Головное изд-во, 1988. – 160 с.
13. Дмитренко Т.І. Теорія і методика фізичного виховання дітей раннього і дошкільного віку. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1975. – 190 с.
14. Вільчковський Е.С. Фізичне виховання дошкільників. – К. : Радянська шк., Головне вид-во, 1974. – 143 с.
15. Рухливі ігри дошкільників / Шейко М.К ; ред. Г.В. Гончарук. – [3-тє вид., доповнене]. – К. : Радянська школа, 1972. – 255 с.

Транслітераційний переклад використаних джерел

1. Koty`rlo V.K. Pidgotovka ditej do shkoly` v sim`yi. – К. : Radyans`ka shk. Golovne vy`d-vo, 1974. – 180 s.
2. Baskina I.B. Loza G.F. Kny`ga dlya chy`tannya v dy`tyachomu sadku. – К. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1971. – 156 s.

3. Baskina I.B., Loza G.F. Vy`kory`stannya igrashky` u vy`xovanni ditej rann`ogo viku. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1973. – 28 s.
4. Baskina I.B., Loza G.F. Al`bom dlya rozvy`tku movy` ditej rann`ogo viku. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1975. – 34 s.
5. Yary`sheva N.F. Oznajomlennya doshkil`ny`kiv z pry`rodoyu. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1973. – 255 s.
6. Artemova L.V. Vy`xovannya povedinky` ditej v igrax. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1964. – 32 s.
7. Artemova L.V. Moral`ni normy` zasvoyuyut`sya z dy`ty`nstva. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1968. – 48 s.
8. Artemova L.V., Yankivs`ka O.P. Dy`dakty`chni igry` i vpravy` v dy`tyachomu sadku. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1977. – 128 s.
9. Lyebyedyeva Z.Ye. Savel`yeva G.P. Movny`j i matematy`chny`j rozvy`tok v pidgotovci ditej do navchannya v shkoli. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1971. – 264 s.
10. Bojko V.D., Lyebyedyeva Z.Ye. Dy`dakty`chny`j material z matematy`ky` dlya roboty` z dit`my` doshkil`nogo viku. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1975. – 151 s.
11. Artemova L.V. Moral`ne vy`xovannya doshkil`ny`kiv. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1974. – 174 s.
12. Artemova L.V. Formy`rovany`e obshhestvennoj napravlenosty` rebenka-doshkol`ny`ka v y`gre. – K. : V`yshha shk., Golovnoe y`zd-vo, 1988. – 160 s.
13. Dmy`trenko T.I. Teoriya i metody`ka fizy`chnogo vy`xovannya ditej rann`ogo i doshkil`nogo viku. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1975. – 190 s.

14. Vil`chkovs`ky`j E.S. Fyzy`chne vy`xovannya doshkil`ny`kiv. – K. : Radyans`ka shk., Golovne vy`d-vo, 1974. – 143 s.

15. Ruxly`vi igry` doshkil`ny`kiv / Shejko M.K ; red. G.V. Goncharuk. – [3-tye vy`d., dopovnene]. – K. : Radyans`ka shkola, 1972. – 255 s.

Lyubov ARTEMOVA

Head of the Department of Postgraduate and Doctoral Studies of Kiev International University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Psychology and Pedagogy Department «Kyiv International University»

e-mail: asp@kymu.edu.ua

RESEARCH IN THE FIELD OF PRESCHOOL EDUCATION IN THE USSR IN THE 60-80 YEARS OF THE 20th CENTURY.

ABSTRACT. Research in the field of early childhood education in the USSR in the 60-80 years of the 20th century was made by scientists and professors of universities. Scientific-research institutes of pedagogy and psychology of the Ukrainian SSR as well as departments in pedagogic institutes in consort with Public education offices, educational supervisors and pre-school educators were developing pedagogical science, elevated its significance in the praxis of pre-school upbringing both in Ukraine and in the USSR at large, as well as in the European socialist bloc countries due to large circulations of scientific-and-methodological literature and mutual academic conferences.

The researchers examined the question of comprehensive education and development of children: physical, mental,

moral, aesthetic as well as speech and mathematical development in connection with preparation of children for school.

In the face-to-face contacts and discussions with methodically educated practical worker, scientific conclusions, methodical recommendations were verified; possibilities of their usage in pre-school establishments were discussed.

The proposed recommendations by practical workers on pedagogic process structure were regarded, and in case of their usefulness they were introduced into methodological recommendations with appropriate corrective amendments and grounding.

The research results ensured the progress of this branch science, its fundamental role for compiling teaching materials, improving the practical work of kindergartens. The research results of Ukrainian scientists were known and appreciated by domestic and foreign scholars and practitioners.

Key words: research, researchers, practice, preschool education, morality, intelligence, physical, aesthetic education.

Любовь Викторовна АРТЕМОВА

заведующая отделом аспирантуры и докторантуры
Киевского международного университета, доктор
педагогических наук, професор, професор кафедры
психологи и педагогики «Киевский международный
университет»

e-mail: asp@kymu.edu.ua

ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ДОШКОЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В УССР В 60-80-Е ГОДЫ XX ВЕКА

Аннотация. Исследования в области дошкольного воспитания в УССР 60-80 годы XX века осуществлялись учеными и преподавателями ВУЗй. Научно-исследовательские институты педагогики и психологии УССР, кафедры педагогических институтов совместно с отделами народного образования, методистами, дошкольными работниками развивали педагогическую науку, повышали ее роль в практике дошкольного воспитания как в Украине, так и в целом в СССР, а также в европейских странах социалистического содружества, благодаря большим тиражам научно-методических изданий и общим научным конференциям.

Исследователи изучали вопросы всестороннего воспитания и развития детей: физическое, умственное, нравственное, эстетическое, а также речевое и математическое развитие в связи с подготовкой детей к школе.

В живом общении и дискуссиях с методически подготовленными практическими работниками проверялись научные выводы, методические рекомендации, обсуждались возможности их использования в дошкольных учреждениях.

Предлагаемые рекомендации практиков по построению педагогического процесса изучались и в случае целесообразности, вносились с соответствующими коррективами и обоснованием в научно-методические рекомендации.

Результаты исследований обеспечили прогресс данной отрасли науки, ее основополагающую роль для методических разработок, совершенствование практической работы детских садов. Последствия

исследований украинских ученых были известны и оценены отечественными и зарубежными учеными и практиками.

Ключевые слова: *исследование, ученые, практики, дошкольное воспитание, нравственное, умственное, физическое, эстетическое воспитание.*